

ทุนทางสังคม

Social Capital

ไมตรี อินทรีย์*

สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

Mitree Intria*

Learning Institute For Everyone (LIFE)

บทคัดย่อ

ทุนทางสังคม คือชีวิตประจำวันของคน เช่น การสร้างภาพลักษณ์ที่ดี การสร้างมิตรภาพ และการติดต่อสัมพันธ์กันทางสังคม การสร้างทุนทางสังคมในชุมชนจะต้องมีการสะสมทุนก่อน คนในชุมชนต้องมีมิตรภาพที่ดีต่อกัน เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม มีการติดต่อสัมพันธ์อันญาติมิตรกับเพื่อนบ้าน การสะสม ความสัมพันธ์ทางสังคมให้คนบรรลุถึงความต้องการทางสังคม และชุมชนจะได้รับประโยชน์จากความร่วมมือของสมาชิกทุกคน สมาชิกก็ได้รับประโยชน์ซึ่งกันและกัน อันจะนำมาซึ่งมิตรภาพ ความช่วยเหลือเกื้อกูล และความเห็นอกเห็นใจกันในสังคม

จากแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมและสืบเนื่องจากปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจและสังคมที่ล่มสลาย ทางออกเพื่อให้สังคมไทยมีการพัฒนาโดยใช้ทุนทางสังคม คือ ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร ความช่วยเหลือเกื้อกูล ความเป็นชุมชน และภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ ศาสนา ศักยภาพในชุมชน ซึ่งเป็นมรดกของสังคมไทยมาโดยตลอด เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวสังคมไทยผูกพันกันมาช้านาน แต่ความหมายนั้นก็มีหลายมิติทั้งในมิติที่เป็นเรื่องของระบบคิดและในมิติของค่านิยม วัฒนธรรมของประชาชน ความไว้วางใจกันความสำนึกร่วมกันของความเป็นชุมชนเดียวกัน มีจารีตและมโนทัศน์ต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน ทุนทางสังคมมิใช่เรื่องใหม่หากแต่เป็นคุณค่าเดิมที่สังคมไทยมีอยู่เดิมเป็นคุณค่าที่เป็นของตนเองมาแต่บรรพกาล เช่น ทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพ มีความรู้ สติปัญญา และทักษะ มีคุณธรรม มีวินัยและความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน มีการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับส่วนรวม และรูปแบบได้แก่ จิตวิญญาณ ระบบคุณค่า สำนักท้องถิ่น ความภาคภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด ภูมิปัญญา ความรู้ ภูมิปัญญาและวิถีชุมชนที่แสดงออกทางปัจจัยสี่ทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ และจัดการกองทุนสาธารณะของชุมชนส่วนกระบวนการทุนทางสังคมนั้นประกอบด้วย ส่วนที่เป็นระบบคิดจะเป็นส่วนที่เป็นนามธรรมสูง ส่วนที่เป็นวิถีปฏิบัติจะเป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์กับส่วนที่เป็นระบบคิด ส่วนที่เป็นผลลัพธ์จะเป็นส่วนที่เกิดจากผลของการที่สมาชิกมีระบบคิดและวิถีปฏิบัติอย่างไร ซึ่งประโยชน์ของทุนทางสังคมนั้นทำให้เกิดเครือข่ายทางสังคมซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นแหล่งสำคัญที่ทำให้เกิดการมีพันธะสัญญา ร่วม การลงทุนเรื่องทุนทางสังคมเป็นบทบาทสำคัญไม่เพียงแต่ลงทุนในการเรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง แต่ยังรวมถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับผู้อื่นด้วยและจะช่วยให้ชุมชนเกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกันคือการมีระดับทุนทางสังคมที่สูงนั่นเอง

ทุนทางสังคมเป็นเสมือนสมบัติสาธารณะเป็นสิ่งที่ยิ่งใช้จะยิ่งเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ท้องถิ่นอยู่เย็นเป็นสุข เพราะสมาชิกต่างมีความไว้วางใจซึ่งกันและกันเกื้อกูลต่อการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เอื้อประโยชน์ต่อการสร้างทุนทางปัญญา ทุนทางสังคม ได้แก่ ธรรมชาติที่มนุษย์รู้จักและใช้อย่างเอื้ออาทร ความเชื่อ ความคิด ความอ่าน การประดิษฐ์คิดค้นสิ่งประดิษฐ์คิดค้น ทั้งที่เป็นวัตถุและนามธรรม ที่เอื้อให้มนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับมนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทรต่อกัน ภูมิปัญญาและคุณค่าเดิมของสังคมไทย เพราะทุนที่กล่าวมาทั้งหมดนี้รวมกันแล้วเรียกว่าทุนทางสังคม เป็นมรดกตกทอดที่สืบทอดมาของสังคมไทย

คำสำคัญ : ทุนสังคม ภูมิปัญญา

Abstract

Social Capital is defined as components that made up human daily lives such as social images, relationships, and communication. Creating social capital in communities started with investments in interpersonal relationships such as neighborhood associations and group identification. Social investments provide social rewards which benefits members of the community including friendship, altruism, and empathy.

Derived from the theory of social investments as a result of socioeconomic collapses, a solution proposed for Thailand is the combination of sympathy, empathy, altruism, community, and local knowledge. Local cultures, beliefs, and community's capabilities deem the finest treasures of Thai society is what weaved Thai people together. However, various dimensions of social values affect the cultural norms which is the pillar that encompassed Thai society. Social capital is the value descended from Thai ancestors as humans passed on knowledge, wisdom, skills, morality, discipline, and responsibility. Work culture creates social connections and motivates altruism in many forms such as compassion, self-worth, integrity, and responsibility to local traditions and local knowledge. Local knowledge and traditions can be seen through the four fundamental factors of human needs. Human capabilities, environments, and management of public services comprised of various cognitive theories; however, the cognitive implications related to the results can be seen in human networking and process of social acceptance. Mutual agreement between communities is significant to stimulate self-study as well as study of social behaviors and interpersonal relationships that encourages trusts and higher social capital.

Social capital belongs to all members of the community; the more is needed, the more it affects peace and serenity. Members of the community connected through trust, empathy, and altruism activities that propagates local knowledge and social capital. Nature of altruism comprised of beliefs, ideas, and inventions in theory and practicality that enables

humans to coexist. Local knowledge and traditional values of Thai society together can be considered a social capital that is a torch passed for many generations.

Keyword : Social Capital, local knowledge

บทนำ

แนวคิดและความสำคัญของทุนทางสังคมเป็นที่ยอมรับขององค์กรพัฒนาระหว่างประเทศต่างๆ อาทิ ธนาคารโลก (World Bank) องค์กรความร่วมมือเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (OECD) ฯลฯ ซึ่งต่างก็ตระหนักในคุณค่าของทุนทางสังคมว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาที่ยั่งยืนอันนำไปสู่ความผาสุกของคนในชาติ โดยเฉพาะ OECD นั้น พิจารณาว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจเกิดจากทุน 4 ประเภทที่สำคัญ คือ ทุนทางกายภาพ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนมนุษย์และทุนทางสังคม ซึ่งจากการประเมินประสิทธิภาพของปัจจัยการผลิตทั้ง 4 ทุนดังกล่าว พบว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนเป็นผลมาจากปัจจัยด้านทุนมนุษย์และทุนทางสังคมถึง 4 ส่วน ขณะที่เกิดจากทุนทางกายภาพและทุนทางทรัพยากรธรรมชาติเพียง 2 ส่วนเท่านั้น

ในบริบทไทย ทุนทางสังคมถือเป็นทุนสำคัญที่เสริมสร้างวิถีชีวิตที่ดีงามของคนในสังคมและสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการปกครองของประเทศมาช้านาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างประสิทธิภาพการบริการและกระบวนการผลิตในภาคเศรษฐกิจ การช่วยบรรเทาความรุนแรงและแก้ปัญหาในยามที่เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและทุนทางเศรษฐกิจมีข้อจำกัด การบรรเทาปัญหาและฟื้นฟูคนไทยและสังคมไทยให้กลับมาดำรงสถานะเดิมได้จำเป็นต้องอาศัยทุนทางสังคมช่วยสนับสนุน ยกตัวอย่างเช่น ในช่วงที่ประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจเมื่อปี 2540 ได้มีนักคิดและผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านประเมินว่า การที่สังคมไทยยังดำรงอยู่ได้เนื่องจากมีทุนทางสังคมมากมายเป็นตาข่ายรองรับที่มีความเชื่อมโยงหนาแน่นอยู่บนพื้นฐานเอกลักษณ์ความเป็นไทยที่มีจุดเด่นหลายประการ อาทิ การมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งชาติ การมีระบบเครือญาติและชุมชนที่เข้มแข็งบนพื้นฐานวัฒนธรรมที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจไมตรี ชอบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นต้นอย่างไรก็ตาม สถานการณ์โลกยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สังคมสามารถเชื่อมโยงกันได้ทั่วโลก ความสัมพันธ์ต่างๆ มีความซับซ้อนหลายมิติ โครงสร้างเศรษฐกิจ โครงสร้างสังคมเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นวิทยาศาสตร์ ความเป็นอุตสาหกรรมมากขึ้น ประเทศไทยต้องเผชิญและรับผลกระทบจากบริบทจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยภายนอกที่สำคัญ ได้แก่ กระแสโลกาภิวัตน์ การเคลื่อนย้ายคนโดยเสรี การเปิดเสรีทางการค้า การรวมกลุ่มความร่วมมือระหว่างประเทศ จะส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรม และวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทย ขณะที่กระแสโลกที่เปลี่ยนจากยุคสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge Base Society) ไปสู่สังคมยุคหลังฐานความรู้ (Post Knowledge Base) นั้นจะส่งผลให้ประเทศไทยต้องเร่งรับพัฒนาศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ เนื่องจากกระแสดังกล่าวมีความต้องการทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นผู้มีความรู้และทักษะหลายอย่างสามารถทำงานได้หลากหลาย มีคุณธรรมและมีจิตสำนึกสาธารณะ นอกจากนี้ ความก้าวหน้า ทางเทคโนโลยีและสารสนเทศ ความรวดเร็วของการสื่อสาร การขยายตัวของเมือง และการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของประเทศไทย จะส่งผลกระทบโดยตรงต่อวัฒนธรรม ค่านิยม วิถีการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ รวมถึงปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน และประเทศ ดังนั้น ถ้าประเทศไทยสามารถนำทุนทางสังคมที่มีอยู่มา

อนุรักษ์ พื้นฟูพัฒนาต่อยอดและนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมแล้วก็จะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชาติให้มีความสุข ประเทศชาติมีความสมดุลและยั่งยืนต่อไป (สุวรรณี คำมัน และคณะ, (2551: น.1-2)

ทุนทางสังคมหรือ Social Capital นั้นได้ปรากฏขึ้นครั้งแรกในการอภิปรายของ Lyda Judson Hanifan Rural School Community Centers ซึ่งได้อธิบายถึงปรากฏการณ์ต่างๆ ที่สามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวันของคน เช่น สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการสร้างภาพลักษณ์ที่ดี (Good Will) การสร้างมิตรภาพ (Fellowship) ความเห็นอกเห็นใจ (Sympathy) และการติดต่อสัมพันธ์กันทางสังคม (Social Relationships) ระหว่างบุคคล ครอบครัว และเครือญาติ อันทำให้เกิดหน่วยงานสังคมขึ้นมา การสร้างทุนทางสังคมขึ้นในชุมชนจะต้องมีการสะสมทุนก่อน กล่าวคือ คนในชุมชนต้องมีมิตรภาพที่ดีต่อกัน และต้องเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าครอบครัว พร้อมทั้งต้องมีการติดต่อสัมพันธ์อันญาติมิตรกับเพื่อนบ้าน ทุนทางสังคมจึงมีการสะสมขึ้นมา ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวจะช่วยให้คนบรรลุถึงความต้องการทางสังคมตามที่ตนเองต้องการ และยังสนับสนุนให้ทุนทางสังคมเกิดศักยภาพที่เพียงพอต่อการปรับปรุงการดำเนินชีวิตของคนทั้งชุมชนให้ดีขึ้นมาได้ในลักษณะนี้โดยภาพรวมแล้ว ชุมชนจะได้รับประโยชน์จากความร่วมมือของสมาชิกทุกคนในขณะที่สมาชิกเองก็ได้รับประโยชน์จากการคบหาสมาคมกัน อันจะนำมาซึ่งมิตรภาพ ความช่วยเหลือเกื้อกูล และความเห็นอกเห็นใจกัน

สำหรับประเทศไทย ในระยะแรกๆ คำว่า ทุนทางสังคมที่ปรากฏในช่วงแรกยังมีความชัดเจนไม่มากนัก แต่ก็ได้มีการกล่าวถึงทุนทางสังคมในแง่มุมต่างๆ และได้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์บางประการของประชาชนในชุมชนของสังคมไทยซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่ใกล้เคียงสอดคล้องกับความหมายของคำว่าทุนทางสังคมโดยในระยะแรกเริ่มจากท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้กล่าวถึงและให้ความสำคัญอย่างมากในเรื่องความสัมพันธ์ของประชาชนในชุมชน โดยได้มีการอธิบายไว้ในกฎหมายปกครองเกี่ยวกับลัทธิสหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้นเป็นชุมชนขนาดย่อมที่มีรากฐานอยู่บนความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันของสมาชิกในชุมชนโดยไม่ต้องมีการปกครองกันมาก ที่เรียกว่า “สามัคคีธรรม” นอกจากนั้นอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ยังได้เขียนหนังสือชื่อ “ความเป็นอนิจจังของสังคม” ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับประเพณีชาวนาในการช่วยเหลือเกื้อกูลและร่วมมือร่วมใจในการทำนา เช่น การลงแขก การไถนา ดำนาเกี่ยวข้าว เป็นต้น

ในช่วงประมาณทศวรรษที่ 20 ได้มี “สำนักวัฒนธรรมชุมชน” เกิดขึ้นมาในสังคมไทย โดยสำนักนี้ได้วิพากษ์วิจารณ์การพัฒนาประเทศว่า มีผลในสังคมไทย ต้องพบกับประสบการณ์ ที่ขัดแย้งกับคุณค่าของสังคม อันเป็นการโต้แย้งความคิดของรัฐบาลในขณะนั้นโดยสำนักนี้พยายามสนับสนุนให้คนในท้องถิ่นได้หันกลับมาศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนของตนเองเพื่อสร้างจิตสำนึก อันช่วยทำให้เห็นและตระหนักคุณค่าของวัฒนธรรมชุมชนของตนเองและคุณค่าโดยส่วนรวมซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนนี้มีความเกี่ยวข้องกับทุนทางสังคมอย่างแนบแน่น

หากจะกล่าวถึง “ทุนทางสังคม” ที่แปลมาจากคำว่า “Social Capital” ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นคำใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 และจากวิกฤตเศรษฐกิจครั้งนั้นทำให้ประเทศไทยต้องหันมาทบทวนทิศทางการพัฒนาประเทศโดยที่รัฐบาลกำหนดให้มีโครงการเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Program: SIP) โดยได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการและเงินกู้จากธนาคารโลกเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยยึดหลักการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคมและชุมชน และเมื่อรัฐบาลกำหนดให้มีโครงการเพื่อการลงทุนทางสังคมให้ความสำคัญกับฐานทุนทางสังคมเป็นรากฐานการพัฒนา จึงส่งผลให้แนวคิดทุนทางสังคม

ในประเทศไทยขยายตัวกว้างขวางยิ่งขึ้นในแวดวงการพัฒนาของไทย บทความฉบับนี้จัดทำขึ้นขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะนำเสนอแนวคิด ความสำคัญ ความเชื่อมโยงของทุนทางสังคม ตลอดจนแนวทางการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการพัฒนาสังคม ให้เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไป (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช: สาขาวิชาวิทยาการจัดการ 2554 หน่วยที่ 8-15, น.37-40)

แนวคิดและความสำคัญของทุนทางสังคมเป็นที่ยอมรับขององค์กรพัฒนาของประเทศต่างๆ ว่ามีความสำคัญยิ่งต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนนำไปสู่ความผาสุกของคนในชาติทุนทางสังคมของไทย คือ “ทุนทางสังคม เกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ สายใยผูกพัน และวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทยผ่านระบบความสัมพันธ์ที่มีการสะสมในลักษณะเครือข่าย ได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และองค์ความรู้ ซึ่งจะเกิดเป็นพลังในชุมชนและทุนทางสังคม”

1. แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม

แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมมาแพร่หลายอย่างมากโดยมีผู้ให้ความสนใจอย่างจริงจังเกิดขึ้นในปี 2540 สืบเนื่องจากปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจและสังคมที่ล่มสลาย รัฐบาลและนักวิชาการ รวมถึงผู้สนใจในปัญหาของประเทศได้มีการเสนอทางออกของสังคมเพื่อให้สังคมไทยมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน จึงได้เกิดโครงการการลงทุนทางสังคม (Social Investment Program หรือ SIP) เกิดขึ้นซึ่งประกอบด้วย 2 แนวทางได้แก่ แนวทางแรกคือการจัดสรรให้กับโครงการที่มีประสิทธิภาพของภาครัฐตามแผนงานโครงการที่มีอยู่แล้วซึ่งสามารถบรรเทาและแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างรวดเร็ว ส่วนแนวทางที่สอง กระทรวงการคลังมอบหมายให้ธนาคารออมสินเป็นผู้บริหารจัดการกองทุน 2 กองทุน คือ กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund หรือ SIF) หรือกองทุนชุมชน และกองทุนพัฒนาเมืองในภูมิภาค (Regional Urban Development Fund หรือ RUDF) หรือกองทุนสำหรับกองทุนชุมชนนั้นจัดตั้งขึ้นเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในชนบทและในเมืองโดยมุ่งหวังเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมให้พ้นวิกฤตกรรมทางเศรษฐกิจนำไปสู่การพึ่งพาตนเองในระยะยาวในที่สุด มีการสนับสนุนด้านงบประมาณแก่กิจกรรมต่างๆ หรือโครงการที่เสนอโดยองค์กรท้องถิ่น อันได้แก่ องค์กรชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชน สถาบันในชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล สุขาภิบาล และเทศบาล เป็นต้น ซึ่งกองทุน SIF นี้ทำให้สังคมไทยได้หันกลับมาสนใจคุณค่าที่เรามีอยู่อันเป็นทุนเดิมที่แทบไม่ต้องลงทุนเพิ่ม หรือถ้าลงทุนเพิ่มก็ไม่มากนักแต่อย่างใด ซึ่งทุนเดิมที่สำคัญเช่น ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความเป็นชุมชน เป็นต้น มีบางสิ่งได้มีการสืบทอดและสั่งสมกันมาแต่โบราณ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ ศาสนา รวมถึงศักยภาพภายในชุมชน เช่น ผู้นำ กลุ่ม องค์กรต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่กับสังคมไทยมาโดยตลอด แต่ได้มีการละเลยและมองข้ามไปทั้งที่เป็นมรดกของสังคมไทยมาโดยตลอด

อาจกล่าวได้ว่าทุนทางสังคมเพิ่งจะเริ่มได้รับความสำคัญในสังคมไทยมีระยะเวลาประมาณ 10 ปี แต่ในต่างประเทศมีการกล่าวถึงมานานพอควร โดยที่ทุนทางสังคมได้รับความสำคัญก็มีเหตุผลเนื่องมาจากการให้ความสำคัญกับเรื่องเศรษฐกิจมากเกินไป และเมื่อเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรงและล่มสลาย ก็ได้มีการหันกลับมาพิจารณาสิ่งที่มีอยู่แล้วในสังคมไทย เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้ออาทรต่อกัน ความมีน้ำใจ ผู้นำ วัด เนื่องจากปรากฏว่าการพึ่งพาและให้ความสำคัญกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งมากเกินไปก็จะพบปัญหาและอุปสรรคต่างๆ โดยเฉพาะประเทศไทยอยู่ภายใต้สังคมโลกอันเป็นสังคมโลกาภิวัตน์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมก็ถูกนำมาเรียกร้องให้กลับมาพิจารณาอย่างจริงจัง เพราะเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวให้สังคมไทยผูกพันและยึดเหนี่ยวกันมาช้านาน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช: สาขาวิชาวิทยาการจัดการ 2554 หน่วยที่ 8-15, น.37-40)

ทุนทางสังคมถือเป็นทุนสำคัญที่เสริมสร้างวิถีชีวิตที่ดีงามของคนในสังคมและการปกครองของประเทศมาตั้งแต่บรรพกาล ทุนทางสังคมคือทุนการมีส่วนร่วมของสังคม ที่เกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ บนฐานของความเอื้ออาทรไว้นื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน ร้อยรัดความเป็นหนึ่งของชุมชนและหล่อหลอมวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทยผ่านระบบความสัมพันธ์ลักษณะเครือข่ายขององค์ประกอบหลักได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และองค์ความรู้ ซึ่งจะเกิดเป็นพลังในชุมชนและสังคมให้ยั่งยืนสืบไป

2. ความหมายของทุนทางสังคม

นักวิชาการและผู้รู้หลายท่านได้ให้ความหมายของ “ทุนทางสังคม” ไว้ในหลายมิติทั้งในมิติที่เป็นเรื่องของระบบคิดและในมิติของค่านิยม วัฒนธรรมของประชาชน ความไว้วางใจกันความสำนึกร่วมกันในความเป็นเจ้าของความเป็นชุมชนเดียวกัน มีจารีตและค่านิยมต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน นอกจากนี้นักวิชาการบางท่านเสนอแนวคิดที่ว่า ทุนของชุมชนเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่งซึ่งประกอบด้วยทุน ฐานทรัพยากรธรรมชาติ ฐานวัฒนธรรม ความเอื้ออาทร ความสามัคคีความไว้วางใจซึ่งกันและกันมีความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ต่อกัน มีการรวมพลังความคิดและมีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันซึ่งทุนทางสังคมถือเป็นสิ่งที่สามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวันไม่ว่าจะเป็นไมตรีจิตมิตรภาพ ความเห็นอกเห็นใจ และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันของสมาชิกในครอบครัว เพื่อนบ้าน และบุคคลทั่วไป แล้วขยายวงออกไปเรื่อยๆ อย่างกว้างขวาง ก็จะนำไปสู่การสะสมทุนทางสังคมในชุมชนนั้นๆ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช : สาขาวิชาวิทยาการจัดการ 2554 หน่วยที่ 8-15, น.37-40) และ (ชลดา บุญอยู่, 2556, น.8-9) ได้รวบรวมความหมายของทุนทางสังคมมาพอสังเขป ดังนี้ Putnum (1993, อ้างถึงใน สุวรรณ และคณะ, 2551, น.2-3) กล่าวว่า ทุนทางสังคม เป็นลักษณะเด่นขององค์กรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norms) และเครือข่าย (Networks) ซึ่งสามารถปรับปรุงประสิทธิภาพของสังคม โดยการส่งเสริม เกื้อหนุนการร่วมมือในการดำเนินงานซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเกิดของทุนทางสังคมนั้น เริ่มจากประชาชนในสังคมมีระบบคิดและค่านิยมที่ตีร่วมกัน ดังนั้นทุนทางสังคมในรูปเครือข่ายส่งผลให้ เพิ่มศักยภาพในการทำงานและช่วยลดต้นทุนในการทำงานได้มากกว่าการทำงานแบบปัจเจกชน เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกันหรือต่างตอบแทนทำให้องค์กรชุมชนแข็งแรงและมีพลังมากขึ้น เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่ายทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว และมีการนำความสำเร็จร่วมกันในอดีตมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างความร่วมมือในอนาคต Coleman (1999, อ้างถึงใน นุทิศ เอี่ยมใส, 2555, น.8) กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นชุดของความสัมพันธ์ (set of relationships) ระหว่างคน เป็นความสัมพันธ์ที่มีผลมาจากความตั้งใจบนพื้นฐานของความหวังในสิ่งที่ต้องใช้ร่วมกัน (common) เป็นชุดของการมีค่านิยมร่วมกัน (set of shared values) และการมีสำนึกของความไว้วางใจ (sense of trust) ระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคน หรือมากกว่าที่ได้แสดงออกมาและส่งผลต่อกิจกรรมที่ได้กระทำในมิติดังกล่าว ทำให้เห็นได้ว่าทุนทางสังคมนั้น เป็นโครงสร้างทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นกับปัจจุบันกับบุคคลในองค์กร และทางตรงกันข้ามในที่ที่มีทุนทางสังคมอ่อนแอ ก็จะมีปรากฏการณ์ของความขัดแย้งกันในค่านิยมและการขาดซึ่งความไว้วางใจระหว่างกัน(สถาบันพระปกเกล้า .2554, น.7) กล่าวว่า ทุนทางสังคม คือ สิ่งดีๆที่มีอยู่ในชุมชนประกอบด้วย ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล หรือ ทรัพย์สินชาวบ้าน เครือข่ายของการรวมตัวกันในรูปแบบต่างๆ ภายในประชาคม บรรทัดฐาน และความไว้วางใจ ซึ่งส่งผลให้ผู้มีส่วนร่วมสามารถกระทำการร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพในการบรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน โดยความร่วมมือจะสำเร็จก็ต่อเมื่อได้มีการเชื่อมต่อถึงกัน และไว้วางใจซึ่งกันและกัน ทุนทางสังคมมีลักษณะเป็นสินค้าสาธารณะ เป็นผลพลอยได้ที่เกิดจากกิจกรรมทางสังคม ทุนทางสังคม เป็นสิ่งดั้งเดิมที่มีอยู่แล้ว

ในแต่ละชุมชน ทูทางสังคมเป็นเรื่องของความคิด ความเชื่อ ความไว้วางใจ ค่านิยมที่ดีร่วมกันของชุมชน รวมไปถึงเรื่องของวัฒนธรรม จารีตประเพณีของชุมชนนั้นๆที่มีอยู่ ทูทางสังคมยังเป็นวิธีการในการจัดการชุมชน โดยที่ชุมชนร่วมมือกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่มีร่วมกัน เป็นพลังขับเคลื่อนให้ชุมชนนั้นมีการพัฒนาที่เข้มแข็งและยั่งยืน

ทูทางสังคมนำสู่ความเป็นกลุ่มก้อนให้แก่ชุมชนซึ่งความเป็นกลุ่มก้อนของสังคม เช่น การมีวัฒนธรรม การมีความซื่อสัตย์สุจริต การมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การมีประสิทธิภาพในการทำงาน ทูทางสังคมมิใช่เรื่องใหม่ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยหากแต่เป็นคุณค่าเดิมที่สังคมไทย มีอยู่สังคมไทยมีคุณค่าที่เป็นทูทางสังคมของตนเองมานานแล้วและมีอยู่อย่างมากมายเช่น ระบบคุณค่า อุดมการณ์ ความเชื่อ ที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเคารพนอบน้อมต่อธรรมชาติ หรือกำหนดตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ อันมีรากฐานมาจากพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น

กระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสรรค์สร้างและสั่งสมมาเพื่อการดำรงชีพ เช่น ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม การแพทย์พื้นบ้าน การอยู่อาศัย ซึ่งเป็นความรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง (Living Knowledge) เป็นองค์ความรู้ที่กลั่นกรองจากประสบการณ์ที่ละเอียดลึกซึ้งและแนบแน่นกับธรรมชาติอย่างแยกไม่ออกและ ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีลักษณะของระบบครอบครัวเครือญาติมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวระนาบเอื้อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเติบโตเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคม มีความเชื่อว่า ทูทางสังคมสามารถก่อให้เกิดพลัง เพื่อใช้ขับเคลื่อนชุมชนให้สามารถพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งได้

3. ขอบเขตหรือองค์ประกอบของทูทางสังคม

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช: สาขาวิชาวิทยาการจัดการ (2554 หน่วยที่ 8-15, น.37-40) สำหรับขอบเขตหรือองค์ประกอบของ “ทูทางสังคม” ควรประกอบด้วย

1. **ทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพ** มีความรู้ สติปัญญา และทักษะ มีคุณธรรม มีวินัยและความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับส่วนรวม

2. **ทุนที่เป็นสถาบัน** ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา ศาสนา การเมือง รวมทั้งองค์กรที่ตั้งขึ้นมา เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน สมาคมวิชาชีพ

3. **ทูทางปัญญาและวัฒนธรรม** ครอบคลุมถึงระบบคุณค่า เช่น คุณธรรม วินัย จิตสำนึกสาธารณะ วัฒนธรรมไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี เป็นต้น

แนวความคิดพัฒนาทูทางสังคมในที่นี้ไม่ได้รวมถึงทูทางกายภาพ เช่น ทุนที่เป็นตัวเงิน ทุนที่เป็นโครงสร้างพื้นฐาน และทูทางทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากทุนเหล่านี้มีการเสื่อมค่าและต้องลงทุนอย่างต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา มิติสำคัญประการหนึ่งที่เป็นเสมือนทูทางสังคมเดิมของสังคมไทย ซึ่งอาจจะเป็นจุดเชื่อมต่อที่ดีในการนำไปประยุกต์ใช้ในความหมายใหม่ๆ หลายเรื่อง คือ มิติทางวัฒนธรรม ซึ่งในงานหลายเรื่องพบว่า มิติทางวัฒนธรรมนั้น เป็นสิ่งที่ชุมชนพยายามจะรื้อฟื้นขึ้นมา เพราะมีนัยสำคัญทางสังคมเพื่อประโยชน์ของชุมชนเอง ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการปลูกจิตสำนึกหรือรักษาสำนึกของชุมชน/เครือข่ายของชุมชนที่ต้องสัมพันธ์กันในการดำรงชีวิตและมักเกี่ยวข้องกับฐานทรัพยากรที่ชุมชนต้องอิงอาศัย ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำ ลำคลอง ป่าต้นน้ำ ทะเล โดยเราจะเห็นมิติของความสัมพันธ์ ตรงนี้ผ่านงานบุญ ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่เตือนให้รู้ว่า ชีวิตเรามีอยู่มาได้ก็เพราะสำนึกในคุณค่าเหล่านี้ของทรัพยากร และร่วมกันรักษา อีกทั้งยังมีความหมายในแง่การยืนยันในคุณค่าหรือกฎเกณฑ์ทางสังคมบางอย่าง เช่น กฎเกณฑ์ข้อห้าม เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรที่เป็นของส่วนรวม เป็นต้น

แนวคิดทุนทางสังคมในปัจจุบันที่เริ่มสูญหายไปนั้นหมายความว่าความผูกพันกันของคนในสังคมหรือความช่วยเหลือ เกื้อกูลกันของคนในสังคมได้ลดน้อยถอยลง ทำให้ผู้คนในสังคมมีความรู้สึกโดดเดี่ยวมากขึ้น ขาดความรัก ความอบอุ่นระหว่างสมาชิกในชุมชน และในที่สุดชุมชนหรือสังคมก็ขาดพลังในการแก้ปัญหา ให้แก่ตนเอง หรือให้แก่ชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ ทุนทางสังคมหมายถึงความรู้สึกที่ดีงาม เช่น ความสามัคคี ความไว้วางใจซึ่งจะต้องมีการแสดงออกในเชิงพฤติกรรม เช่น การช่วยเหลือกัน การมีส่วนร่วม จะส่งผลให้สังคมมีความมั่นคง เพราะมีความเสมอภาค มีการกระจายทรัพยากรอย่างทั่วถึง ดังนั้นถ้าหากใช้แนวคิดพฤติกรรมตามตัวแบบ ABC Model แล้ว ความรู้สึกต่างๆ นั้นเป็นเหตุ (Antecedence) ในขณะที่พฤติกรรมการแสดงออก (Behavior) ส่วนสังคมมั่นคงนั้นคือผลที่ตามมานั่นเอง (Consequence)

เอนก นาคะบุตร (2545, น.16-19, อ้างถึง ในอาทิตย์ บุคตาตวง, 2554, น.23-24) ได้แบ่งทุนทางสังคมออกเป็น 5 รูปแบบ ได้แก่

1. ทุนทางสังคมรูปแบบแรก คือ จิตวิญญาณ ระบบคุณค่า สำนักท้องถิ่น ความภาคภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด รวมเรียกว่า Spirit Capital สิ่งนี้ในสังคมไทยมีมาตลอดในความรู้สึกของคนที่รักบ้าน รักเมือง เสียสละและการดูแลสืบต่อ ซึ่งจิตวิญญาณและระบบคุณค่าเหล่านี้ เป็นสิ่งที่สังคมไทยมีปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ทั้งที่เป็นเรื่องคุณค่า พิธีกรรม ความภาคภูมิใจที่อยู่ในจิตใจของผู้คนในแต่ละสังคม

2. ทุนทางสังคมรูปแบบที่สอง คือ ทุนทางภูมิปัญญา ได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญา และวิถีชุมชนที่แสดงออกทางปัจจัยสี่ อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย รวมไปถึงเครื่องใช้ของใช้เครื่องมือเครื่องไม้เครื่องมือต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตสะท้อนให้เห็นความพอดี ความพอเพียง การอยู่ร่วมกันของผู้คน อยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่เอาเปรียบกัน

3. ทุนทางสังคมรูปแบบที่สาม คือ ทรัพยากรมนุษย์/ทรัพยากรบุคคล เป็นทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ เช่น ความรักเพื่อน ความรักศักดิ์ศรีความเป็นคนไทย หรือแม้กระทั่งผู้นำทางความคิดผู้นำทางการเกษตร เหล่านี้ล้วนเป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีวันหมดสิ้น ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถในระดับหนึ่งและมีความพร้อมที่จะปรับตัวเข้าสู่ความร่วมมือ

4. ทุนทางสังคมรูปแบบที่สี่ คือ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่มากมาย ไม่ว่าจะเป็นหญ้าต่างๆ สมุนไพร พืชพรรณสิ่งมีชีวิตต่างๆ แร่ธาตุและผลผลิตของธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าเขา ล้วนเป็นทุนที่สำคัญ หากชุมชนค้นพบคุณค่าของสิ่งเหล่านี้มูลค่าก็จะตามมาและไม่มีหมด เพราะใช้เป็นจัดการเป็น

5. ทุนโคตรทรัพย์ คือ ทุนที่ชุมชนได้ร่วมกันสร้าง ร่วมกันผลิตสะสมมาจากบรรพบุรุษเรือกสวนไร่นา สิ่งปลูกสร้าง เงินที่สะสม กิจกรรม โครงการต่างๆ ที่ทำร่วมกัน ล้วนเป็นทุนของชุมชนอยู่ตลอดมาไม่ว่าจะเป็นกองทุนฌาปนกิจ ธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารกระป๋อง เป็นต้น

การจัดการทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นทั้งปัจจัยการผลิต และปัจจัยการดำรงชีวิตนี้มีอยู่ในทุกชุมชน ทุกศาสนา ส่งผลให้เกิดกฎเกณฑ์ที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันเป็นพี่เป็นน้องไว้วางใจกันก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ศาสนา จารีต ประเพณีที่ทำให้คนร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำเดินทางไปทางเดียวกัน

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2557, น.3-4) กล่าวว่า ทูทางสังคมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ผ่านสิ่งที่เป็นามธรรมและรูปธรรม โดยผ่านองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

1. ทูมนุษย์ คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะ และนำมาใช้เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ชุมชน สังคม บนพื้นฐานของความรัก ความเอื้ออาทร มีน้ำใจ มีจิตอาสาได้แก่ ผู้นำทางสังคม แกนนำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน อาสาสมัครที่มีความรัก เอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ มีน้ำใจ มีจิตสาธารณะ ได้รับความไว้วางใจ มีความรู้สติปัญญาและทักษะ มีคุณธรรม มีวินัยมีความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน และได้ใช้ศักยภาพ และคุณสมบัติทั้งหลายที่มีทำประโยชน์ต่อชุมชน

2. ทูสถาบัน คือ การรวมตัวของกลุ่มคนเป็นองค์กรที่มีศรัทธา ความเชื่อมั่น และมีจิตสำนึกร่วมกัน มุ่งมั่นในสิ่งเดียวกันเพื่อพัฒนาสังคมชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นการรวมกลุ่มและสถาบันทางสังคม เป็นเครือข่ายที่มีพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ความเป็นกลุ่มก้อนทำให้มีศักยภาพและพลังที่จะช่วยเหลือกันเองหรือ ร่วมกันทำประโยชน์เพื่อชุมชน ตัวอย่างของทูสถาบันในชุมชน ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ กลุ่มอาชีพ วัด โรงเรียน สถาบันครอบครัว รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) สถานีอนามัย สถานีตำรวจ เป็นต้น

3. ทูภูมิปัญญาและวัฒนธรรม คือ การนำเอาองค์ความรู้จากตัวบุคคล ชุมชนภูมิปัญญา ปราชญ์ ท้องถิ่น จนเกิดกระบวนการนำไปพัฒนาเป็นจารีต ประเพณีวัฒนธรรม นำไปสู่การใช้ประโยชน์และความภาคภูมิใจในความเป็นตัวตนของตนเอง ทูภูมิปัญญาและวัฒนธรรมได้แก่ ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมไทย จารีตประเพณีไทย สถาปัตยกรรมต่างๆ เช่น แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน รวมทั้งระบบคุณค่า เช่น คุณธรรม วินัย จิตสำนึกสาธารณะ ภูมิปัญญา จารีตประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่ สัมผัสสืบทอดกันมา เป็นสายใยของความผูกพัน เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยความรักใคร่สามัคคีเป็นหมู่ เหล่ามีความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เป็นสิ่งที่คุมให้คนอยู่ในกรอบจริยธรรม คุณธรรมเป็นตัวช่วย สนับสนุนการทำความกิจกรรมอื่นๆของชุมชน

4. ทูทรัพยากรธรรมชาติ เป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันเช่น แม่น้ำ น้ำตก ถ้ำ ป่า เขา ของป่า ผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน ทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในชุมชน เป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความผูกพัน เป็นตัวเชื่อมให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์เป็นกลุ่ม/เครือข่าย ร่วมกันใช้ประโยชน์เพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ น้ำตก ภูเขา เพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและทำให้มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เช่น การร่วมกันพัฒนาผลผลิตของชุมชนให้มีคุณภาพหรือร่วมกันอนุรักษ์ให้คงไว้ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้คนรวมกลุ่มมีสัมพันธภาพที่ดี ช่วยเหลือกันและ ช่วยงานของส่วนรวม

จากการศึกษาองค์ประกอบของทูทางสังคมสรุปได้ว่าองค์ประกอบหลักของทูทางสังคมมี องค์ประกอบ ดังนี้ ทูคน/มนุษย์ คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถมีจิตสาธารณะ มีความเอื้ออาทร มี น้ำใจ และพร้อมที่จะเสียสละทำประโยชน์เพื่อชุมชน ทูสถาบัน/องค์กร คือ สถาบัน องค์กร ที่มีส่วนสนับสนุน ผลักดันให้ชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขและทำประโยชน์ร่วมกัน ทูภูมิปัญญาวัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญา ท้องถิ่น จารีตประเพณีที่มีอยู่ในท้องถิ่นรวมไปถึงค่านิยมและความเชื่อที่ดีของชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆที่มีอยู่ในชุมชน เป็นทรัพยากรที่มีอยู่แล้วดั้งเดิม

4. กระบวนการทุนทางสังคม

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช: สาขาวิชาวิทยาการจัดการ (2554 หน่วยที่ 8-15, น.41-43)
กระบวนการทุนทางสังคมนั้นมีองค์ประกอบอยู่ 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ สิ่งที่เป็นกระบวนการและส่วนที่เป็นปัจจัยแวดล้อม ส่วนแรกคือ กระบวนการ ประกอบด้วย 3 ส่วนย่อยได้แก่

1. ส่วนที่เป็นระบบคิด จะเป็นส่วนที่เป็นนามธรรมสูง ระบบคิดดังกล่าวจะมีทั้งส่วนที่มีมาแต่ดั้งเดิม อันได้แก่ ความเชื่อ ศรัทธา ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ที่ปัจเจกชน กลุ่มองค์กร สถาบัน หรือชุมชนได้สืบทอดมาจากบรรพชนในอดีต นอกจากนั้น ระบบคิดอีกส่วนหนึ่งอาจจะมาจากสิ่งที่ได้เรียนรู้ในปัจจุบัน ซึ่งก็รวมทั้งความเชื่อ ศรัทธา ค่านิยม หรือธรรมเนียมปฏิบัติแบบใหม่สำหรับสาระหลักที่อยู่ในระบบคิดดังกล่าวได้แก่ ระบบคิดที่เกิดจากค่านิยมที่มีการเอื้ออาทรต่อกัน มีการต่างตอบแทนกัน มีความไว้วางใจระหว่างกัน และมีความสามัคคี เป็นต้น

2. ส่วนที่เป็นวิธีปฏิบัติ จะเป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์กับส่วนที่เป็นระบบคิด นั้นหมายความว่าเมื่อปัจเจกชน กลุ่ม องค์กร สถาบัน หรือชุมชนที่มีระบบคิดเกี่ยวกับค่านิยมในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระบบคิดดังกล่าวก็จะส่งผลให้สมาชิกมีการปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้ออาทรและมีความร่วมมือกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น

3. ส่วนที่เป็นผลลัพธ์ จะเป็นส่วนที่เกิดจากผลของการที่สมาชิกมีระบบคิดและวิธีปฏิบัติอย่างไร ซึ่งผลลัพธ์ดังกล่าวอาจจะอยู่ในรูปของทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม หรือเป็นทุนในรูปแบบต่างๆที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม อาทิ ทุนที่เป็นตัวเงิน (ทุนในรูปของกองทุนชุมชน) ทุนมนุษย์ (แรงงานที่มีการลงแขกเอาแรงช่วยเหลือกัน) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (มีป่าไม้ที่เป็นป่าของชุมชน) ทุนภูมิปัญญา (มีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน) โดยที่ทรัพยากรหรือทุนต่างๆเหล่านี้ เป็นของชุมชน หรือเป็นของสาธารณะที่สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึงและมาใช้ประโยชน์ได้

ส่วนที่ 2 เป็นปัจจัยแวดล้อมของกระบวนการ อันได้แก่ปัจจัยภายนอกต่างๆ ที่เป็นทั้งรูปธรรม (เงินทุนจากภายนอก เครื่องมือที่ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก บุคลากรหรือนักวิชาการจากภายนอก) และนามธรรม (ความช่วยเหลือทางวิชาการจากภายนอก ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ต่างๆ จากภายนอก) ผลที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยีจากภายนอก ที่มีผลต่อระบบคิดและวิธีปฏิบัติภายในกลุ่ม องค์กร สถาบัน และชุมชน

อย่างไรก็ตามพบว่า การตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับภาวะเสี่ยงของการมีทุนทางสังคม ไว้อย่างน่าสนใจว่า หากกลุ่มมีความเป็นปึกแผ่นมากเกินไป อาจจะทำให้ลดการเกิดแนวคิดใหม่ภายในกลุ่ม เนื่องจากมักเกิดความคิดเห็นคล้ายตามกลุ่ม (N. Kwon, 2008, p.45)

การวิเคราะห์กระบวนการทุนทางสังคมจะวิเคราะห์ได้หลายระดับ อาทิ ระดับปัจเจก ระดับครัวเรือน ระดับกลุ่ม องค์กร สถาบัน ชุมชน และเครือข่าย โดยพิจารณาว่า การกระจายของทรัพยากรหรือทุนประเภทต่างๆ ในแต่ละระดับเป็นไปในลักษณะใด มีการกระจายอย่างทั่วถึงหรือไม่ รวมทั้งการวิเคราะห์ เชื่อมโยงหาความเกี่ยวพันระดับต่างๆ ด้วยว่า มีความเกี่ยวพันหรือมีอิทธิพลต่อกันมากน้อยเพียงใด

จากการทบทวนวรรณกรรมและแนวความคิดที่เกี่ยวข้องดังกล่าว โดยสรุปจะเห็นได้ว่าทุนทางสังคมจะเป็นลักษณะปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันหลายมิติ เช่นมิติที่เป็นเรื่องของระบบคตินิยมของค่านิยม วัฒนธรรมของประชาชน ความไว้วางใจกันความสำนึกร่วมกันในความเป็นเจ้าของความเป็นชุมชนเดียวกันมีจารีตและค่านิยมต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน ความไว้วางใจทางสังคมที่ได้อำนวยความสะดวกให้เกิดการประสานงานและการร่วมมือเพื่อผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ไม่ตรีจิตที่มีต่อกัน ที่เกิดจากโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นต้นทุนที่สำคัญของสังคมที่ก่อให้เกิดการพึ่งตนเองเพราะความร่วมมือร่วมใจของคนทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนโดยความสัมพันธ์ดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจ ความเอื้ออาทรต่อกัน เป็นเสมือนสมบัติสาธารณะในท้องถิ่นสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ตลอดเวลาเป็นสิ่งที่ยิ่งใช้จะยิ่งเพิ่มมากขึ้น เพราะสมาชิกต่างมีความไว้วางใจซึ่งกันและกันและมีการแลกเปลี่ยนทางสังคมการที่องค์กรชุมชนมีทุนทางสังคมย่อมจะเกื้อกูลต่อการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของท้องถิ่น เพราะทุนทางสังคมเอื้อประโยชน์ต่อการสร้างทุนทางปัญญาหรือความรู้ ทุนทางสังคมน่าจะ ได้แก่ ธรรมชาติที่มนุษย์รู้จักและใช้อย่างเอื้ออาทร ความเชื่อ ความคิด ความอ่าน การประดิษฐ์คิดค้นสิ่งประดิษฐ์คิดค้น ทั้งที่เป็นวัตถุและนามธรรม ที่เอื้อให้มนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับมนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทรต่อกัน กับกล่าวกันว่า ทุนทางสังคม คือ ภูมิปัญญาและคุณค่าเดิมของสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นความรู้ทางด้านการเกษตร การรักษาพยาบาลความสัมพันธ์ในครอบครัว เครือญาติ และความผูกพันภายในชุมชนเพราะทุนที่กล่าวมาทั้งหมดนี้รวมกันแล้วเรียกว่าทุนทางสังคม ซึ่งถือว่าเป็นมรดกตกทอดที่สืบทอดมาของสังคมไทย (บุญทัน ดอกไธสง, 2551, น.1) ทั้งนี้เพราะคนเป็นต้นทุนที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง ของสังคมที่ไม่หยุดยั้งในการแสวงหาคำตอบว่าด้วยการค้นหาแนวทางที่จะมาแก้ไขปัญหาสังคมทางการบริหารด้วยหลักวิชาที่เป็นยอดของวิชาการ คือ เรื่องของการพัฒนาคุณภาพของมนุษย์และบทบาทของมนุษย์ที่จะมาช่วยกันแก้ปัญหาสังคมที่ท่วมโลกอยู่ในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2557). สืบค้นเมื่อ 22 พฤษภาคม 2557. เข้าถึงได้จาก <http://thai.tourismthailand.org/สถานที่ท่องเที่ยวและกิจกรรม/กิจกรรมและงานประเพณี/วังแหวกทะเลสู่เกาะพิทักษ์>.
- บุญทัน ดอกไธสง, (2551). *การจัดการทุนมนุษย์*. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ตะวัน.
- ปัญญา เลิศไกร, ลัญจกร นิลกาญจน์. (2559, กรกฎาคม-ธันวาคม). การเก็บข้อมูลวิจัยชุมชนภาคสนาม. *วารสารนาคบุตรปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช*. 8(2).
- พระมหาเทพรัตน์ อริยวิโส, ลัญจกร นิลกาญจน์. (2559, กรกฎาคม-ธันวาคม). รูปแบบการจัดกิจกรรมบูรณาการเพื่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม วัดพรหมโลก อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช. *วารสารนาคบุตรปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช*. 8(2).
- วรติ เลิศไกร จรุงใจ มนต์เลี้ยง และสุชาดา จิตกล้า. (2559, มกราคม-มิถุนายน). การจัดกิจกรรมของเล่นภูมิปัญญาเพื่อพัฒนาเด็กปฐมวัยกรณีเทศบาลตำบลทอนหงส์ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช. *วารสารนาคบุตรปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช*. 8(1).
- สุโขทัยธรรมาธิราช, มหาวิทยาลัย. (2554). *เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการบริหารจัดการชุมชนการศึกษา*. หน่วยที่ 8-15. นนทบุรี: คณะกรรมการผู้ผลิตชุดวิชาการบริหารจัดการชุมชนมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุวรรณณี คำมั่น และคณะ. (2551). *ทุนทางสังคมกับการพัฒนาทุนมนุษย์*. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติร่วมจัดโดยมูลนิธิชัยพัฒนาสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ

- และสังคมแห่งชาติและมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยวันที่ 29-30 พฤศจิกายน 2551 ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี.
- สถาบันพระปกเกล้า. (2554). *การศึกษาทูทางสังคมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: ส.เจริญ การพิมพ์.
- สุวรรณณี คำมั่น และคณะ. (2551). “สู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน”. การสัมมนาวิชาการประจำปี 2551 จัดโดย มูลนิธิชัยพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และมูลนิธิสถาบันการวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยวันที่ 29-30 พฤศจิกายน 2551 ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี.
- นุทิศ เอี่ยมใส. (2555). *ทุนทางศิลปวัฒนธรรมประเพณีกับการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดเพชรบูรณ์*. (รายงานการวิจัย). มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.
- ชลดา บุญอยู่. (2556). *ทุนทางสังคมกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษา บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชนบัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อาทิตย์ บุคตาตวง. (2554). *ความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไพรอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), สาขาวิชาการบริหารการพัฒนาสังคม. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ทินกฤต นุตวงษ์. (2554). *มาตรการทางกฎหมายในการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดย: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านทุ่งยาวกับชุมชนบ้านหนองไซ*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), สาขานิติศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- N.Kwon. (2008). *A mixed-methods Investigation of the Relationship Between Critical Thinking and Library Anxiety Among Undergraduate Students in their Information Search Process*. College and Research Libraries, Vol.69.

ผู้เขียน

ดร.ไมตรี อินทรีย์

อาจารย์ประจำ สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
13/2 หมู่ที่ 1 ตำบลบางคนที อำเภอบางคนที
จังหวัดสมุทรสงคราม 75120
e-mail: nakhonsithammarat@life.ac.th